

'על' או 'ל...'

בברכת המצוות

שיעור מפי הראשל"צ הרב שלמה עמאר

דוד אלמליח

ראשי פרקים:

פתיחה
שיטת הר"ן בסוגיא
מצות תקיעת שופר והכוונה במצווה
נוסח הברכה בנר חנוכה
האם צריך דין 'שלכם' במצוות נר חנוכה

פתיחה

ביום שני ט' טבת התש"פ התארח בישיבתנו הרב שלמה עמאר לרגל חגיגות סיום הש"ס של לומדי הדף היומי בגולן. הרב העביר שיעור שבסיסו היה קשור לסוגיא הנלמדת בישיבה ברכת המצוות 'על' או 'ל', הגמרא בפסחים מסתפקת מתי נאמר בברכה על מצווה 'על', לדוגמא, 'על נטילת לולב', ומתי נאמר בברכה 'ל', לדוגמא - להניח תפילין. אולם, במהלך השיעור הרב בחר להרחיב יותר במספר נושאים צדדיים העולים מדברי הראשונים על הסוגיא והם:

1. שיטת הר"ן בסוגיא
2. מצות תקיעת שופר והכוונה במצווה
3. נוסח הברכה בנר חנוכה
4. האם צריך דין 'שלכם' במצוות נר חנוכה כמו בארבעת המינים בסוכות וכדו'

שיטת הר"ן בסוגיא

הגמרא בפסחים (ז, ב) מביאה את מחלוקתם של ר' פפי ור' פפא בדברי רבא בנוסח הברכה של ביעור חמץ, האם מברכים 'על ביעור חמץ' או האם מברכים 'לבער חמץ'. הגמרא מנסה להביא ראיות ללשון 'ל' מברכותיהן של מצוות שונות ולבסוף

קובעת את ההלכה שהנוסח הנכון הוא 'על ביעור חמץ'. בראשונים ניתן למצוא כמה שיטות למתי על מצווה מסויימת הנוסח בברכה היא 'על' ומתי הנוסח יהיה 'ל'.

הר"ן סובר שהחלוקה היא שמצוות שהאדם חייב לעשות בעצמו, ואין הוא יכול לפטור עצמו מהם ע"י שאחרים יעשו אותם בשבילו, כגון תפילין, שופר, מצה וכדו', אזי נוסח הברכה הינו 'ל', ובכך מראה האדם שהחיוב מוטל עליו. לעומת זו מצוות בהן האדם יכול לפטור עצמו ע"י שליח, כגון ביעור חמץ, מילה וכדו' בהן השליח עושה את המצווה, אזי בהן נוסח הברכה הינו 'על', שהרי החיוב אינו מוטל עליו אלא על חברו והוא רק עוזר לו. הר"ן מוסיף שבאותם המצוות הנעשות ע"י שליח, גם כשהאדם עצמו עושה את המצווה עדיין מברך 'על'. בכך, חולק הר"ן על הרמב"ם שכתב שאם אבי הבן הוא עצמו המוהל אזי מברך 'למול'. ולשיטת הר"ן זה נכון רק למ"ד שהנוסח 'ל' הוא עדיף על נוסח 'על' אבל למ"ד שנוסח 'על' עדיף הנוסח נשאר 'על המילה', שכך מורה המברך על שני דברים, האחד שנוסח 'על' להבא משמע והשני הוא שיהיה ניכר שאפשר לעשות את אותה המצווה ע"י שליח.

מקשה הר"ן על שיטתו, והרי על מצוות נר חנוכה מברכים 'להדליק' למרות שאפשר לעשותה ע"י שליח! מתרץ הר"ן שכיוון שבמקרה של אכסנאי האורח צריך להשתתף ב'פריטי' (פרוטה) עם בעל הבית ואינו יכול לצאת י"ח ע"י שליח, נחשבת המצווה למצווה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים אלא ע"י עצמו, וע"כ נוסח ברכתה הינו 'ל'.

מצוות תקיעת שופר והכוונה במצווה

לכאורה כלפיי מצוות שופר היינו חושבים שזוהי הינה מצווה הנעשית ע"י שליח, מכיוון שאדם אחד תוקע בשופר בשביל כולם. אלא שבתשובה שכתב הרמב"ם² כתוב כי התקיעה אינה המצווה אלא היא רק הכשר למצווה, כמו בניית סוכה,

1 אינו חייב להשתתף ממש אלא אפילו אם בעה"ב מקנה לו חלק קטן מהגר במתנה.

2 נכתבה בערבית ותורגמה בשני תרגומים שונים במקצת שההבדלים ביניהם פעוטים.

והשמיעה עצמה היא המצווה ואותה האדם חייב לקיים בעצמו, ואינו יכול לצאת י"ח שחברו שומע בשבילו והוא איננו שומע. ולכן מברכים 'לשמוע'.

לפיכך נשאלת השאלה מדוע אדם השומע אדם אחר התוקע לעצמו בשופר, שאינו מכוון לצאת י"ח המצווה אלא תוקע בסתם (התוקע לנגן לדוגמא) לא יצא י"ח? והרי העיקר בשמיעה, ומה אכפת לנו מכוונת התוקע? מסביר הרב עמאר שכדי לצאת י"ח חייב לשמוע קול של מצווה! וכשהתוקע אינו מכוון למצווה אין נחשב קול השופר לקול של מצווה. ולא זו בלבד אלא שגם אם התוקע מכוון למצווה אבל אינו מכוון להוציא את האדם השומע, אזי לשומע אין קול אותו שופר נחשב לקול של מצווה, אף שלתוקע זה אכן נחשב ככזה.

נוסח הברכה בנר חנוכה

נוסח הברכה בנר חנוכה שונה הוא בין האשכנזים לבין הספרדים. השוני הינו במילה אחת, בנוסח הספרדי אומרים 'נר חנוכה' ואילו בנוסח האשכנזי אומרים 'נר של חנוכה'. הרב עמאר הסביר שני טעמים בנוסח הספרדי (על נוסח האשכנזים רק אמר שיש ליישבו ג"כ), הראשון מבוסס על דברי האר"י ז"ל, שראשי תיבות היוצאים מהנוסח 'להדליק נר חנוכה' הם נח"ל, ובראשי התיבות הנ"ל יש סודות עמוקים על חנוכה. והשני הוא שבשונה משבת, שבה יש הרבה עניינים בפני עצמם, הנרות הם של שבת שהרי הם שייכים לשבת, ויש עניין לבטא שייכות זו. ואילו נר החנוכה הוא העניין המרכזי והיחיד כמעט בחג והוא עצמו כולו חנוכה, וע"כ אין עניין ולא שייך לומר בברכתו לשון שייכות.

האם צריך דין 'שלכם' במצוות נר חנוכה

לפני כעשרים שנה יהודי אחד מאמריקה שלח לרב מכתב לפני חנוכה ובו 20 שאלות בלמדנות על חנוכה, הרב שלח לו בחזרה תשובות על 14 מהן, כנראה מפאת קוצר הזמן, אחת מהן קשורה לדברי הר"ן לעיל וזו השאלה:

מדברי הר"ן באכסנאי, שהאורח צריך להשתתף בפרוטות בשמן עם בעה"ב, הסיק היהודי ששמן של נר חנוכה צריך להיות מ'שלכם', כלומר של האדם, כמו מה שמוצאים אנו באתרוג בסוכות, ובכלל בארבעת המינים, שדורשים מן הפסוק "ולקחתם לכם.. שצריכים ארבעת המינים להיות של האדם, "לכם"-משלכם. וע"ג הנחת יסוד זו שאל אותו יהודי על מקרה המתרחש בקהילתו באמריקה כל שנה,

הת"ת שולח עם הילדים שמן לפני חנוכה והילדים מביאים את השמן להוריהם (ובתמורה הם תורמים לת"ת) וההורים מדליקים עם השמן הזה נר חנוכה. והרי הילדים קונים מידי המורים שלהם את השמן אבל אינם יכולים להקנות להוריהם את השמן, שכן ילד יכול לקנות אבל לא להקנות (וכן בארבעת המינים ביום הראשון, האב צריך ליטול קודם בעצמו ואח"כ ליתן לבנו ליטול, שכן אם יתן לבנו ליטול לפניו הוא לא יוכל לקיים את המצווה, שבנו אינו יכול להקנות לו וצריך 'שלכם'), לפיכך שואל היהודי איך בקהילתו יוצאים י"ח? והרי השמן אינו של ההורים?

תשובתו של הרב הייתה שליליה של הנחת היסוד ('מעיקרא דדינא פירכא'), לא רק שבחנוכה אין צריך שהשמן יהיה שלו אלא יותר מזה, הרב מוכיח זאת מדברי הר"ן באכסנאי! בדיוק המקור שממנו למד אותו יהודי שכן צריך. הרי בארבעת המינים, שבהם יש דין 'משלכם', אתרוג של שני שותפים אין אחד מהם יכול לצאת בו עד שכ"א מהם בתורו יקנה לחברו את כל חלקו באתרוג³, ואילו אותו המקרה של אכסנאי, שבו בנר חנוכה האורח יוצא י"ח המצווה ע"י שותפות עם בעה"ב, ואין הוא צריך לבעלות שלמה על הנרות, אנו רואים הוכחה שאין דין 'משלכם' בנרות חנוכה.

השנה אחד מחתניו של הרב ניסה לדחות את ההוכחה של הרב כך, בגמרא בפסחים (לח, א) מובאת מחלוקת בין ר' מאיר לחכמים לגבי מצה של מעשר ובעצם היא בנויה על מחלוקת כוללת יותר ביניהם בכל מעשר (מובאת בגמרא בכמה מקומות) שלר"מ מעשר הינו ממון גבוה, דהיינו ממון של הקב"ה, ואילו לחכמים מעשר הוא ממון הדיוט, דהיינו ממון פרטי של האדם, ומתוך כך, לשיטת ר"מ אדם האוכל מצה של מעשר בפסח אינו יוצא י"ח שהרי היא אינה מצה שלו, ולחכמים הוא יוצא י"ח, שהרי היא מצתו. ושואלת הגמ' מניין צריך שהמצה תהיה משלו? עונה הגמרא שלמדים זאת מחלה בגזירה שווה, בחלה כתוב "לחם הארץ" ובמצה כתוב "לחם עוני", ובגזירה שווה של המילה 'לחם' אנו למדים שכמו שבחלה דורשים מ"ראשית מעשרותכם" שצריכה החלה להיות משלכם כך, גם מצה צריכה להיות משלכם. ובתוספות שם (ד"ה "אתיא לחם") מקשה ר' יעקב מאורלניש למה לעיל (לה, ב)

הגמרא לא אמרה שמצה של טבל פסולה משום שצריך 'משלכם'? כמו שאתרוג של טבל פסול מהסיבה הזו? עונה ר"י שדין אתרוג הוא שונה, כיוון שצריך שיהיה האתרוג כולו של האדם, אבל מצה אם יש בה הרבה כ'זיתות' יכולה היא להיות שייכת להרבה אנשים, ואף שיש בה חלק שצריך להפריש ממנו תרו"מ, הרי שיש בה חלק מספיק גדול השייך לאדם. לפיכך כמו שבמצה אע"פ שצריך 'משלכם' אין בעיה לעשות שותפות, כך זה שאפשר לעשות שותפות בנר חנוכה אינה ראייה שלא צריך בו 'משלכם'.

הרב דחה את דחייתו של חתנו בכך ששמן במקרה האכסנאי שונה ממצה, ואין להשוות. שכן במצה כל עוד כ"א אוכל כזית יצא י"ח אבל שמן של נר חנוכה צריך שיעור שידלוק חצי שעה וכשהאורח משתתף הרי שהשמן בנר אחד מספיק רק לחצי שעה אחת בשביל שניהם יחד אבל לכ"א אין כשיעור זה, ובכ"ז יוצאים י"ח. ולכן הראייה במקומה עומדת שא"צ 'משלכם'. וכך ראה הרב גם במהדורת 'דרשו' בשם הגרש"ז, אבל כתבו גם שהר"י יוסף שלום אלישיב פסק שצריך שמן 'משלכם', וקשה לרב על זאת, ואינו מבין. ומנסה להסביר שאולי כוונתו רק בשביל הידור מצוה אבל לא לעכב.

מתוך כך לא מובן מדוע אורח צריך להשתתף עם בעה"ב בשמן? והרי אין עניין שיהיה השמן שלו? ומסביר הרב שדין נר חנוכה הוא 'נר איש וביתו' ולא רק על האדם עצמו. אם אדם ידליק נר ברחוב או בשדה או סתם בחוץ אינו יוצא י"ח אלא רק כשמדליק בביתו, וכן אם לבית ישנם שני פתחים צריך להדליק נר בכל פתח. וגם ה'פני יהושע'⁴ כתב שהמצווה אינה רק על ה'גברא' אלא גם על הבית, ומאחר והיא מצווה שחכמים תקנו, שהרי התוקף שלה הוא רק משום "לא תסור", חכמים תקנו שאם אדם אינו בביתו ע"י שמשותף עם בעה"ב נחשב כאילו מדליק בביתו. חתנו של הרב מצא סיעתא לדברי הרב ממש"כ הרא"ש שהאורח משתתף 'נר איש וביתו'.

וגם במצה אומר הרב שמה שלמדה הגמרא בגזירה שווה מחלה שצריך 'משלכם' הוא רק לפסול את הגזול! ובאמת א"צ ויוצא במצא שאולה, וזה אסמכתא בעלמא, ומוכיח מהרמב"ם ושו"ע. ובשמן של נר חנוכה לא צריך 'משלכם' ואין בעיה שהילד

4 הרב מביא שהחיד"א אמר על ה'פני יהושע' כשראה אותו ראיתי את פניו כראות פני מלאך אלוקים.

אינו מקנה לאביו, וגם לא נחשב גזול לפסול משום "בצע ברך נאץ ה'", שהרי הילד מביא השמן לאביו מידיעתו ולכן אין בעיה שהת"ת בקהילה באמריקה ימשיכו עם המנהג זה.